

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

GURDIAL SINGH DE NOVLAAN DA SAMAJIK BHASHAI VIGIANAK ADHIYAN

ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ (Dr. Baljeet Singh)

ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ (Officiate Principal)

ਸੀਜੀਐਮ ਕਾਲਜ, ਮੋਹਲਾ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ।

Email ID: drbaljeetgill@gmail.com ਮੋਬਾਈਲ: +91- 94630-17742

ਸਾਰ (Abstract)

ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਖੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਿਰਜਣੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਰਚਨਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੜੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਉਸਰੀ ਸੰਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਉਪ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਖੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਮਾਈਕਰੋ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਕਤੋਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤੋਂ ਦਰਮਿਆਨ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਵਾਕ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਧਿਐਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਕ ਅਧਿਐਨ ਲੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੈਟਰਨਰ ਖੋਜ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿੰਨਾ ਕਰਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕੀਵਰਡ (Keyword): ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਨਾਵਲ, ਮਨੁੱਖ, ਸਮਾਜ, ਭਾਸ਼ਾ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਤੇ ਪਰੇਲੋਤਾਰੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਸ਼ਕਤੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰੇ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜਿੱਥੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਹ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। Roger fowler ਅਨੁਸਾਰ

*"language is a powerfully committing medium to work in. It doesn't allow us to say something without conveying an attitude to that something."*¹

ਮਨੁੱਖ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧ :

ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਬਿਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਸੰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ

ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਝ ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਧੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ ਅਤੇ ਸੌਣ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਤੱਥ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਸਾਡੀ ਬਾਤ-ਚੀਤ ਵਿਚਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕਤਾ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਬੋਲੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਜਨਮ-ਜਾਤ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨੇ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੋਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਜਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪੈਦਾ ਹੋਈ

ਚੀਜ਼ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਡਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਦਾਤਾਂ ਪਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਜ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੌਣ-ਪਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬੜੀ ਘਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਬਿਨਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਜਿੰਨੀ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨੀ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਦਾਨ- ਪ੍ਰਦਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਭਾਸ਼ਣ ਘੋਖਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਂਗ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਪਾਸਾਰ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਵਤੀਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਅਜੇ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਜਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੋਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚਾਰੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਵਤੀਰਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜ ਵੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਿਹਤ ਮੰਦ ਮਨੁੱਖ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਵਾਏ ਕੁਝ ਕੁ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਉਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ 'ਗੂੰਗੇ' ਜਾਂ 'ਬੋਲੇ' ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਇਨਸਾਨੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਲਈ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਉਸਦੀਆਂ ਬੋਲਣ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਵੇਖਣ-ਪਰਖਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣੀਆਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਜੱਗ' ਭਾਗੀ (ਐਕਟਿਵ ਮੈਂਬਰ) ਹੋਵੇ ਉਝ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਹਿਲਜੁਲ ਨਾਲ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਢੰਗ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੇ-ਪੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਕਈ ਪਸ਼ੂ- ਪੰਛੀ ਆਪਣੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੁਝ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਵੱਸ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਅਥਾਹ ਵਾਕ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸੀਮਤ ਹੱਦ ਤੀਕ, ਕੁਝ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੀਕ ਜਾਂ ਖਤਰਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਜਰੂਰ ਬੋਲਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਮਨ ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਹਰੇਕ ਸਮੇਂ ਨਵੀਂ ਗੱਲ, ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਣ ਅਤੇ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ। ਪਸ਼ੂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਤੋਂ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ	ਨਿਖੜਵੇਂ ਚਿੰਨ੍ਹ	ਅਸੀਮਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਸੀਮਤ ਪਾਸਾਰ
ਪਸ਼ੂ ਭਾਸ਼ਾ	ਚੁੜਵੇਂ ਚਿੰਨ੍ਹ	ਸੀਮਤ ਪਾਸਾਰ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਸੰਦੇਸ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੱਤਰ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਸੀਮਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਸੀਮਤ ਪਾਸਾਰ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਸ਼ੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਪਾਸਾਰ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਸ਼ੂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧੂਰੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਹੀ ਸਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਖਾਸ ਨਿਯਮ ਸਿਰਜੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਤੇਰ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੀ ਮੂਲ ਆਤਮਾ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰੇ ਹਨ।

ਮਰਦ-ਔਰਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾ:

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਿੰਨਤਾ ਮੌਖਿਕ ਤੇ ਲਿਖਤ ਦੋਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਢੰਗ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੀਟਰ ਟਰੂਡਗਿਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ,

"The men have a great many expression peculiar to them, which the woman understand but never pronounce themselves. On the other hand the woman have words and phrases which the men never use, or they would be laughed to scorn thus it happens that in their conversation it often seem as if the women had another language than the man"²

ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬੋਲ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਕਦੇ ਉਚਾਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਦੀਆਂ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੁਰਸ਼ ਬਾਹਰ ਇਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਪੱਖੋਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਹਾਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਪਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ, ਹੁਣ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸੀਮਤ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ।

"ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੋਲ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਸਮਝਦੀਆਂ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਦੀ ਵੀ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਦ ਕਦੇ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਜੇਕਰ ਵਰਤ ਲੈਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ।"³

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮਰਦ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮਲਵਈ ਮਰਦ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਖਾਸਾ ਹੈ। ਮਲਵਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦ-ਪਾਤਰ ਅਕਸਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਲੱਗਦੇ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਗਾਹਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਆਬਣ ਉੱਗਣ' ਦਾ ਬਾਈ ਬੂਟਾ ਆਪਣੇ ਬੋਟਿਆਂ ਲਈ ਗਾਹਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੁੱਤੇ ਸੁਭਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-

"ਲੈਂ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਆਲਿਆਂ ਦੀ ਸੁਣ ਲੈ। .. ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਹੋਕਰੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਨਾ ਜਗਾਈਏ ਬੇਬੇ ਦੇ ਯਾਰ ਪਾਸਾ ਕਿਹੜਾ ਲੈਂਦੇ ਹੈ। .. ਅਹੁ ਵਚਾਲੜੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੀ ਕਰ ਬੈਠੇ, ਸਾਲਾ ਸਾਡਾ ਹੀ ਪਿਓ ਬਣ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ-

ਦੱਸ ਬੰਦਾ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ 'ਚ ਡਿਗੇ। ਐਸਾ ਬਛਰਮੀ 'ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨਿਆਂ ਕੰਜਰ ਦਾ ਪੁੱਤ ਦੁਪਹਿਰੇ ਸਿਖਰ ਤਾਈਂ ਤੀਮੀਂ ਕੋਲੋਂ ਈ ਨੂੰ ਹਿਲਦਾ। ਫਿਰ ਕੰਮ ਕੀ ਕਰਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ। ਅਜੇ ਦੁੱਬ ਦੁੱਕੀ ਫਿਰਦੈ ਆ ਅਕੇ, ਹਮਕੇ ਤੋਂ ਅੱਡ ਹੋਏਗਾ। 'ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ ਬਈ ਸਾਲਿਆ ਤੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਪੈਣੇ ਚਾਰ ਘੁਮਾਂ ਆਉ।"⁴

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਾਖਵਾਪਣ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਰਾਖਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਰਦ ਅਕਸਰ ਹੀ ਦੇਸਤ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਯਾਰ, ਬੇਲੀ, ਮਿੱਤਰ, ਲੰਗੋਟੀਆ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਨ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਔਰਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਅੱਜ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ, ਸਹਿਪਾਠਨਾ ਜਾਂ ਸਹਿ ਕਰਮੀ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ 'ਯਾਰ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਔਰਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਯਾਰ' ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੀਆਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ 'ਬੇਲਦੀ ਨਹੀਂ', 'ਨੀ ਅੜੀਏ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਲੱਖਣਤਾ :

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਡਰਾਈਵਰ, ਕਬੱਡੀ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਡਾਕਟਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੇਦ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਾਰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਰ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਵਤੀਰਾ ਬਦਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੇਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਧਾਰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਮ. ਏ. ਕੇ. ਹੈਲੀਡੇ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

"Language varies its function varies, it differs in different situations- the name given to a variety of language distinguished according to use is register"⁵

ਰਜਿਸਟਰਡ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਾਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਿੱਤਿਆਂ, ਜਾਤੀਆਂ, ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦੀ ਰਜਿਸਟਰ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੀ ਵੰਨਗੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਰਜਿਸਟਰ ਨਾਵਲੀ ਪਾਠਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ :

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਤਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਤਰ ਤੇ ਜੱਟ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਤਰ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲ 'ਪਰਸਾ' ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਪਰਸਾ' ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਪਰਸਾ ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਜੱਟ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਧਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਸਾ ਆਪਣਾ ਸਬੰਧ ਪੁਰਾਤਤਵੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਸੂ ਰਾਮ ਨਾਮੀ ਪੁਰਾਣਕ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਹਾੜੇ ਨਾਲ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਸਾ ਜਾਤ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਉਹ ਜੱਟ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਹੈ ਪਰ ਸਭ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਸੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੱਟ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਟਿੱਡੀ ਦਾ ਪਿਓ ਆਖਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਗੰਗਾ-ਜਲ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਰਸੇ ਤੇ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਰਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਿੱਚ ਭੇਰਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ-

"ਗੰਗਾ-ਜਲ ਨਾਲ ਹੋਣਾ-ਹਾਣਾ ਕੀ ਹੁੰਦੈ, ਐਵੇਂ ਚਿੱਤ ਦੇ ਭਰਮ ਐ। ਜਿਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੀਣ ਨੂੰ ਰੱਜਵੀਂ ਲੱਸੀ ਨੀ ਥਿਆਈ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਚ ਸੁੱਚਾ ਘਿਉ ਤੇ ਪੰਜ-ਰਤਨੀ ਪਾ ਕਿਥੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਰਗ 'ਚ ਬਸਾ ਦੂ'"⁶

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗੰਗਾ-ਜਲ', 'ਸੁੱਚਾ ਘਿਉ' ਤੇ 'ਪੰਜ-ਰਤਨੀ' ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਰੋਣੀ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰ ਸਬਦ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

"ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਜੀ, ਕਿਮੀ ਬੀ ਫਿਕਰ ਮਤ ਕਰੋ !- ਰਾਮ ਆਸਰੇ ਜੀ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਜਰ ਗਈ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਚਰਣਾਂ ਮਾਂ ! ਯਾ ਤੇ ਥਾਰੀ ਦਯਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਕੇ, ਏਕ ਇਸੇ ਕੀਟ- ਸੇਬਕ ਨੇ ਯੇ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪ ਦਈ ਜੀ।"⁷

ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ :

ਜੱਟ ਜਾਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਰੀਰਕ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਜਮੀਨ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਮੋਹ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਮੂਲ-ਚੂਲ ਖੇਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ 'ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ' ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਮੇਦਨ ਜਦੋਂ ਕੈਦ ਕੱਟ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੇਦਨ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਉਸਨੂੰ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

"ਨਹੀਂ ਬਜਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਮੁੱਕਿਆ-ਵਿਆ ਸਾਰਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵੱਢ 'ਚ ਦਸੈਰੂ ਕਣਕ ਬੀਜਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਸੀ, ਉਹ ਅਜੇ ਦੇਹਰਨੇ, ਨਾਲੇ ਇਹ ਕਣਕ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਬੀਜ ਲੀਏ। ਕਹਿੰਦੇ, ਜੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੇਹ ਵੀ ਬੀਜੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਤੜਕੇ ਤਾਂ ਬੱਸ ਦੇ-ਕੁ ਕਿਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੱਟਾਂ ਪਾਉਣ ਆਲੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਐ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।"⁸

ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ 'ਬਜਾਈ', 'ਵੱਟ', 'ਵੱਢ' ਦਸੈਰੂ, ਕਣਕ, ਦੁਹਰਨੇ, ਕਿਆਰਿਆਂ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਜੇ ਕਿ ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ' ਦਾ ਰੁਲਦੂ ਜਦੋਂ ਖੇਤ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜੱਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਰਾਖਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ।

*"ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਧੋੜੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਉਹਨੇ ਅਗਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੱਲਰੀ ਜਾਂ ਦੇਗੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸੀ। ਸਾਰੀ ਫਸਲ ਇੰਨੀ ਪੱਧਰੀ ਤੇ ਸੰਘਣੀ ਸੀ ਕਿ ਉੱਤੇ ਮੰਜਾ ਡੈਂਦਾ ਸੀ"*⁹

ਉਪਰੋਕਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸ਼ਬਦ 'ਧੋੜੇ', 'ਖੇਤਾਂ', 'ਕੱਲਰੀ', 'ਦੇਗੀ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਜੱਟ ਸਰੋਣੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹਨ ਜੋ ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ:

ਮਿਸਤਰੀ ਜਾਤ ਦਾ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਾਰਜ ਮਕਾਨ ਉਸਾਰੀ, ਲੱਕੜ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸੰਦ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਖਾਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸੰਦ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਮਹਾਨ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਨਾਵਲ 'ਅਣਹੋਏ' ਤਰਖਾਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਝਲਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਿਸਨਾ ਤੇ ਭਗਤਾ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬੁੱਧਾ ਭਗਤੇ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤੇ ਦੇ ਅੱਡ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਤਰਖਾਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਝਲਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

*"ਆਰੀਆਂ, ਤੇਸੇ, ਰੰਦੇ, ਸੱਥਰੇ, ਸਭ ਉਹਨੇ ਤਿੱਖੇ ਕਰ ਕਰ ਚਿਣ ਲਏ।"*¹⁰

ਉਪਰੋਕਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ 'ਆਰੀਆਂ', 'ਤੇਸੇ', 'ਰੰਦੇ', 'ਸੱਥਰੇ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਤਰਖਾਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਰਖਾਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਜਾਤੀਗਤ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਉਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ:

ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਰਥਿਕ ਬੁਰ੍ਹਾਂ, ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀਣਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦਲਿਤਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮੁੱਚੀ

ਥਾਂ ਨੂੰ 'ਵਿਹੜਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

*"ਉਹਦੀ ਸੁਰਤ ਵਿੱਚ, ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਕੋਠਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਤਿਆ। ਮੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕੋਠੇ ਦੀ ਛੱਤ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੀ ਜਾਂ ਕੰਧ ਢਹਿ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਲੋਕ ਉਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਠ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਮੁੜ ਉਹਨੂੰ 'ਸਿਰ ਢਕਣ ਜੋਗਾ' 'ਕਰਕੇ' 'ਦਿਨ ਕੱਟੀ' ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।"*¹¹

ਉਪਰੋਕਤ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਅੱਤ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਵਾਂ ਘਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ। 'ਵਿਹੜਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਜਾਤੀਗਤ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹੈ, ਜੋ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਮਜਬੂਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਸਲੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ:

ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅਮਲੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਟੋਟਕਿਆਂ ਦਾ ਬੇਅੰਤ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਵੀ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਆਨੰਦ ਵੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਮਾਲਵੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਹੱਦ ਰਾਜਸਥਾਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸਤ ਵੇਚਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਖੁੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੇਸਤ ਵੇਚਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਬਾਗੜੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਉਤਸਵਾਂ, ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਤੇ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਅਫੀਮ ਘੋਲ ਕੇ ਪਿਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਫੀਮ ਦਾ ਸਬੰਧ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਬਲੈਕੀਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਵੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਅਫੀਮ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਮਲੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 'ਆਥਣ ਉੱਗਣ' ਦਾ ਬਾਈ ਬੂਟਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲੜਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

*"ਬੈਠਾ ਰਹਿ ਓਏ ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ, ਸਾਲਿਆ ਚਿੱਬੜਾ-ਜਿਆ। ਕਦੋਂ ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਬੀਕਾਨੇਰੀ ਮੰਗਾਈ ਸੀ ਉਇ ਐਮੇ ਕੁਫਰ ਤੇਲੀ ਜਾਨੈਂ?"*¹²

ਬਾਈ ਬੂਟੇ ਦੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਨਾਲ ਗਿਲਾ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਬੀਕਾਨੇਰੀ ਸ਼ਬਦ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਅਫੀਮ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਅਮਲੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹੈ। ਅਮਲੀਆਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ 'ਆਥਣ ਉੱਗਣ' ਦੇ ਬਾਈ ਬੂਟੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ

ਮੇਦਨ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

"ਐਤਕੀ ਮੇਦਨ ਦੀ ਹਸਦੀ-ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। "ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਆਸਤੇ ਫੀਮ ਵੀ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ। - ਪੂਰੀ ਡੂਫ- ਛਟਾਂਕ-ਐਨ ਕੇਰਾ ਨਾਗਣੀ ਦੀ ਬੱਚੀ!" ਉਇ ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ?" ਹਿਰਖ ਕੇ ਬੂਟਾ ਉਤਰਵਾਰਾ ਹੀ ਫੇਰ ਬਨੇਰੇ ਵੱਲ ਆਹੁਲਿਆ," ਬਣਾਵਾਂ ਬੰਦਾ ? ਸਾਲਿਓ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਐਡਾ ਹੀ ਨਿੱਘਰਿਆ ਸਮਝ ਛੱਡਿਆ ਬਈ ਮੈਂ ਦੌਰ ਮਾਵਿਆ ਬਿਨਾਂ ਈ ਮਰ ਜੂ?"¹³

ਬਾਈ ਬੂਟੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬੇਟੇ ਮੇਦਨ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨੇਕ- ਝੋਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ 'ਨਾਗਣੀ ਦੀ ਬੱਚੀ' ਅਫੀਮ 'ਦੇ ਮਾਵਿਆਂ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਅਮਲੀਆਂ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹਨ। 'ਨਾਗਣੀ ਦੀ ਬੱਚੀ' ਸ਼ਬਦ ਸੁੱਧ ਅਫੀਮ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਨਾ ਹੋਵੇ। 'ਮਾਵਾ' ਸ਼ਬਦ ਅਫੀਮ ਖਾਣ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਹੈ। ਅਮਲੀ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਜਿੰਨੀ ਅਫੀਮ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ 'ਇੱਕ ਮਾਵਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ:

ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੁਕਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਸੁਆਰਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਹੈ। 'ਕੁਵੇਲਾ' ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੀਰਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਬੂਠਾ ਹੈ।

"ਇਹ ਜਖਮੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ 'ਝੂਠੀ ਦੇਈ' ਦਾ ਅਕਸ ਵਿਖਾ ਕੇ ਧੁਣਕ-ਵਾ ਨਾਲ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਐ। ਹੀਰਾ ਦੇਵੀ ਨੇ ਉਵੇਂ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ। ਆਖਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਕੀ ਐ? ਅਜੇ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਗਈ? ਪਾਪ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਐ, ਏਡੀ ਪਵਿੱਤਰ ਥਾਂ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਨੀ ਮੈਲ? ਖੇਟੇ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਐ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਪਾਪਣ ਦੇ।"¹⁴

ਹੀਰਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ 'ਕੇਸਰੀ' ਇੱਕ ਸੰਸਾਰਿਕ ਜੀਵ ਹੈ। 'ਝੂਠੀ ਦੇਈ' 'ਮਨ 'ਚ ਮੈਲ', 'ਪਾਪ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੇ' 'ਖੇਟੇ ਕਰਮ', 'ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ', 'ਪਾਪਣ' ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ 'ਹੀਰਾ ਦੇਵੀ', 'ਕੇਸਰੀ' ਦੇ ਪਿਛਲੇ

ਜਨਮ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੁਨਰ-ਜਨਮ ਦੇ ਕਰਮ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ:

ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰੋਹਬ, ਗਾਹਲਾਂ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੱਥ-ਠੇਕਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦੇ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਰਾਜ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਲੋਕ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। 'ਆਥਣ ਉੱਗਣ' ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਥਾਣੇਦਾਰ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗਾਲੀ-ਗਲੇਚ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

"ਅਹੁ-ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਸਾਧੂ-ਭੈਣ ਦੇ ਖਸਮ, ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੇ ਏਸ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਭੰਨੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਇਤਲਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਈ- ਇਹ ਛੱਬੀ ਦਾ ਕੇਸ ਸੀ। ਫਿਰ ਹੋਰ ਵਾਕੇ ਹੋਏ ਪਰ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਦੱਬ ਲਏ.. ਆਪੇ ਥਾਣੇਦਾਰ, ਖੁਦ ਹੀ ਜੱਜ।"¹⁵

ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਗਾਹਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਪੁਲਿਸ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦਰਮਿਆਨ ਅਕਸਰ ਹੀ ਵਰਤਦੀ ਹੈ 'ਛੱਬੀ ਦਾ ਕੇਸ', 'ਵਾਕੇ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਜਿਸਟਰ ਹਨ। ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵੱਖਰਤਾ:

ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਆਮਦ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲੈ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਵਪਾਰਕ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਸਬੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ, ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਮਜ਼ਬੂਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਲੋਕ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗੋਹਾ, ਪਾਥੀਆਂ, ਛਟੀਆਂ ਆਦਿ ਬਾਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪਾਤਰ ਸਟੇਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਸੋਈ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਨਾ ਮੱਚਣ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਵੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ-

"ਲੱਕੜਾਂ ਗਿੱਲੀਆਂ, ਗੋਹੇ ਗਿੱਲੇ, ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚ ਆਵਦਾ ਸਿਰ ਲਾਵਾਂ। ਨਾ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ... ਮੈਂ ਦੱਸ ਕੀ ਤੜਕੇ ਤੜਕੇ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਫਿਰਾ" ¹⁶

ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ 'ਲੱਕੜਾਂ ਗਿੱਲੀਆਂ', 'ਗੋਹੇ ਗਿੱਲੇ' ਅਤੇ 'ਚੁੱਲ੍ਹੇ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਪੇਂਡੂ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਲਣ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਤਾ ਹੈ।

"ਕੇਸਰੀ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕੁਵੇਲਾ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ

ਕਾਹਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸਟੇਵ ਬਾਲਿਆ ਤੇ ਪਾਣੀ ਉਬਲਣਾ ਧਰ ਦਿੱਤਾ।" ¹⁷

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿੱਚ 'ਸਟੇਵ' ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਸੋਈ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। 'ਕੁਵੇਲਾ' ਤੇ 'ਰੇਤੇ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ' ਦੋਵੇਂ ਨਾਵਲ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜਨ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨਜਾਇਜ਼ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤਾ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਗ ਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਗਿਰਦ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਨਿਸੰਗ ਕਾਮ ਚੇਸ਼ਟਾਵਾਂ ਤੇ ਖੁੱਲ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਮੌਜ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਲਵਈ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਭਿੰਨਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦੀ ਰਜਿਸਟਰ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. Fowler, Roger, 1977, *linguistics and the novel*, Methuen, London, Page: 76
2. Trudgill, Peter, 2000, "sociolinguistics and an introduction to language and society" internet archive books, Page: 85-86.
3. ਆਤਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), 1988, *ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ*, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਪੰਨਾ: 30.
4. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 1974, *ਆਥਣ ਉੱਗਣ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸਰਜ਼*, ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨੇ: 94-95.
5. Haliday, M.A.K. & Steven, Peter, 1978, *The linguistics science and language teaching*, Arnold, London, Page: 87.
6. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 2000, *ਪਰਸਾ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ*, ਪੰਨੇ: 187-188.
7. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 1982, *ਕੁਵੇਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ*, ਪੰਨਾ: 82
8. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 2000, *ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ*, ਪੰਨੇ: 27-28.
9. -ਉਹੀ-
10. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 1966, *ਅਣਹੋਏ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸਰਜ਼*, ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ: 44.
11. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 2000, *ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ*, ਪੰਨਾ: 47
12. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 1974, *ਆਥਣ ਉੱਗਣ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸਰਜ਼*, ਪੰਨਾ: 42
13. -ਉਹੀ-, ਪੰਨਾ: 47
14. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 1982, *ਕੁਵੇਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ*, ਪੰਨਾ: 42.
15. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 1974, *ਆਥਣ ਉੱਗਣ, ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸਰਜ਼*, ਪੰਨਾ: 77

16. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, 2000, ਅੰਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਨਾ: 11.

17. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ 1982, ਕੁਵੇਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਨਾ: 44.

Cite this Article-

ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ (Dr. Baljeet Singh), ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ (GURDIAL SINGH DE NOVLAAN DA SAMAJIK BHASHAI VIGIANAK ADHIYAN), ਅਰਮਾਨ (ARMAAN), ISSN: 2583-9446 (O), Volume 3, Issue 3, July-September 2025, Page: 103-110.

Journal URL: www.armaan.org.in

DOI: <https://doi.org/10.64119/armaan.vol.3.issue3.16>

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

